

НЕ ЗАЎСЁДЫ ТАК РОБІЦЦА, ЯК ГАВОРЫЦЦА

Беларуская аповесць, расказаная стогадоваю дамаю

Глумачэнне

Сярод твораў нямецкага аўтара пана дэ Лафантэна ёсць аповесць пад тытулам “Выпрабаванне”, якую ўжо пераклалі на нашу айчынную мову і з якой я ўзяла сюжэт для свае аповесці. Апрача роду выпрабавання я змяніла ўсё: характары, месца, аснову. З гэтае прычыны цешу сябе надзеяю, што хоць маім чытачам і надарылася пазнаёміцца з тым, што напісаў пан дэ Лафантэн, аднак аповесць пад тытулам “Не заўсёды так робицца, як гаворыцца” забавіць іх, бо гэта твор цалкам новы, а да таго ж ён мае ў сабе тую прыемнасць, што дастасаваны да даўніх звычаяў нашага народу.

Даўно, да першага захопу тае часткі Літвы, якую называюць Белай Руссю, жыў у гэтай правінцыі багаты шляхціц, які меў адну толькі дачку Элеанору. Ён даў ёй моднае выхаванне; яна гаварыла па-французску, іграла, спявала, танцавала, была прыгожаю, з вялікім пасагам, словам, яе лічылі ўзорам усялякіх талентаў і абаяльнасці; гэтая дасканалая асоба мела, аднак, шматлікія заганы; напрыклад, французская мова прыхвоціла яе да чытання раманаў, з іх яна даведлася пра людзей, якіх на зямлі сустрэць немагчыма, а ўзяўшы за ўзор аднаго героя з тых раманаў, пастанавіла не ісці замуж да таго часу, пакуль не знойдзе каханага, падобнага на той улюбёны вобраз. Ва ўсіх маладых людзей, якія яе акружалі, знаходзіла нязносныя недахопы; а яшчэ мела незвычайны талент нудзіцца.

Аднаго разу, калі абывацелі з’ехаліся на соймак у павятовае мястэчка на выбары ўраднікаў, прыехала разам з іншымі і прыгажуня Элеанора з бацькам; сярод асобаў, якія знаходзіліся на тым шматлюдным сходзе, асабліва паважанаю была адна вельмі старая дама; ейны век быў незвычайны, бо пражыла сто гадоў; але больш дзіўным было тое, што гэтая асоба, маючы за сабою такія гады, аніводнае, уласцівае яе веку, не мела заганы; яна была бадзёрая, мела дасканалы слых і зрок, а памяць такую добрую, што трымала ў ёй усё, што здарылася ці ў маладым, ці ў больш познім веку і не забыла найменшае драбязы. А да таго ж мела незвычайны розум; усе вядомыя людзі, што знаходзіліся ў мястэчку, спяшаліся ў яе дом. Элеанора больш за іншых пасябрала са стогадоваю дамай. Аднаго дня, калі яна знаходзілася ў яе, сказала, пазяхаючы:

– Не паверыш, пані, як мне прыкрае гэтае жыццё.

– А гэта чаму? – пытае ў яе стогадовая дама, якая ўжо амаль гадзіну са спачуваннем пазірала на змораную нудою Элеанору.

– У гэтай краіне заўсёды так холадна, – казалі далей Элеанора. – І да гэтага прыкрага клімату дадаць трэба недахоп таварыства, наша моладзь гэтак кепска выхаваная, такая няветлівая. Ваша мосць пані, што ўжо столькі гадоў жывеш, відаць, памятаеш іншыя часы. Ці ж няпраўда, што даўней лепей кахаць умелі?

– Людзі, – адказвае старая, – заўсёды былі тым, чым яны ёсць.

– Перадусім, – зноў кажа маладая Элеанора, – ці ўмелі датрымаць таго, што абяцалі?

– І гэта было не заўсёды, – адказвае ёй старая дама. – Але, слухай, мая панна, ты замаркочаная, цяжкія хмары над горадам абяцаюць на цэлы дзень дождж, усе нашы знаёмыя занятыя, можам меркаваць, што на цэлы дзень застанемся адны. Ці хочаш, каб я забавіла цябе адною аповесцю? Гэта здарылася восемдзсят пяць гадоў таму, я мела якраз пятнаццаць гадоў і ўласнымі вачыма бачыла той выпадак. Ты даведаешся, што часта шчыра можна абяцаць тое, чаго мы не ў стане выканаць. І што людзі, асабліва мужчыны, не могуць быць іншымі, а толькі такімі, якімі іх стварыла неба; трэба іх кахаць такімі, якімі яны ёсць альбо ад іх назаўсёды адрачыся. Гэтак заўсёды было і будзе, дык давайма трываць іх заганы, а не будзем выдумляць пра іх небыліц. Я пачынаю, – дадала старая, бачачы, што Элеанора ўжо выяўляе сваю нецярплівасць, – патрывай, слухай мяне не перапыняючы, бо калі адзін толькі раз спыніш, ужо не скончу, гады маглі мне паблытаць памяць, маўчы і слухай.

Калі я прыйшла на свет, шышак, панцыр і дзіды гэтак жа былі ў модзе, як цяпер фракі, камізэлькі і кійкі ў руцэ. Цяпер закладаюцца на бойкі пеўняў альбо гонкі скараходаў, а ў той час ішлі ў заклад, хто каго з каня зваліць, хто зніме дзідаю пярсцёнак, альбо хто пераможа. Кожная эпоха мае свае ідэалы і забабоны, што з таго, што я перажыла альбо да чаго дажыла, лепшае? Пакідаю для больш мудрых за сябе суддзяў.

– І добра, пані, робіш, – перапыняе Элеанора, – бо мы б ніколі не дабраліся да пачатку.

– Я прасіла цябе, каб ты мяне не перапыняла.

– Ужо больш так не зраблю.

– Я раю табе, – адказвае старая, – бо калі яшчэ раз гэта зробіш, дык я зусім перастану гаварыць.

– Абяцаю маўчаць, – адказвае маладая дама.

Старая ізноў пачала.

– Дух рыцарства быў тады так распаўсюджаны, што не было замку, дзе перадусім хоць раз на год не ладзіліся б спаборніцтвы і турніры. Непадалёку ад гэтых мясцінаў стаяў на гары старажытны замак, вялізныя ягонныя гмахі, стромкія вежы, крытыя галерэі, глыбокія лёхі, пра якія рознае гаварылася, рабілі гэты замак адным з надзвычайных, якія ў той час можна было ўбачыць. Гаспадыняю гэтага цудоўнага, але панурага жылга была старая магнатка. Яе багацці былі незлічоныя, яна была ўдава і

бяздзетная. Ужывала невымерныя свае дастаткі на тое, каб усё кругом поўнілася шчасцем, каб аніводзін няшчасны чалавек не пакінуў гэтага гасціннага месца без пацехі, аніводзін бедны рыцар не выправіўся ў свет без таго, каб не быў забяспечаны яе дабрачыннаю рукою. Словам, Фядору, гэтак звалі тую шаноўную пані, лічылі ва ўсіх тых ваколіцах узорам цноты і мудрасці. Фядора не мела патомства, але, не жадаючы жыць самотна, выхавала пры сабе маладую ўнучку, якую звалі Барвіна. Ёй толькі дваццаты год ішоў, і яна была такая прыгожая, што ніхто не мог глянуць на яе, каб не закахацца. Але Барвіна яшчэ не зазнала таго ўсеагульнага пажару, яна была спакойная сярод буры, якую выклікала ў сэрцах бедных рыцараў, якія яе ведалі. Уся ў працы і малітвах нават не думала, што ўжо прыйшоў час, калі трэба змяніць свой стан. У той час быў звычай, што ў кожным доме трымалі капелана. Часы былі непісьменныя, мала хто ўмеў чытаць, а яшчэ менш – пісаць, адны толькі святары мелі гэтыя таленты, яны былі больш адукаваныя, чым свецкія людзі. Ім было лёгка атрымаць над іх розумамі уладу, якую звычайна дае адукацыя. На двары Фядоры знаходзіўся адзін з такіх вучоных манахаў. Называлі яго айцом Лаўрэнам; ён, горшы ў сто разоў за падобных на сябе, выкарыстаў увесь свой спрыт, каб мець абсалютнае панаванне над розумам Фядоры. Ужо сам вырашыў, што аграмадны маёнтак удавы нікому не павінны дастацца, толькі ягонаму закону. “Фядора, – казаў ён не раз свайму правінцыялу, які з цікавасцю ў яго выпытваў, калі іх намеры спраўдзяцца, – Фядора не мае блізкіх сваякоў. Адна толькі Барвіна, дачка адзінага сына, які можна загінуў за айчыну, магла б нам перашкодзіць, але яна выхаваная далёка ад вялікага свету і ў вялікай набожнасці, дык лёгка можа быць адхіленая. Пераканаем Фядору, што яе і яе ўнучкі збаўленне залежыць ад таго, ці пойдзе Барвіна ў кляштар. Калі гэта зробім, усё астатняе будзе лёгка”. Радаваўся гэтаму правінцыял, а Лаўрэн памалу рухаўся да свае мэты.

Так ішлі справы, пакуль сусед, гэтакі ж, як і Фядора, багаты, гэтакі ж цнатлівы і сур’ёзны, не запрасіў яе з Барвінаю на спаборніцтвы. Дарма Лаўрэн хацеў адгаварыць ад гэтага Фядору. Яна паважала свайго суседа і невядома што яе натхніла на тое, каб адважыцца сказаць святару, што Барвіне ўжо час падумаць пра выбар, што ў такім шляхетным коле маладых рыцараў можа надарыцца шчасце паланіць сэрца якога-небудзь і заручыцца з ім. Гэтакія свецкія думкі перапалохалі айца Лаўрэна. Але Фядора заўпарцілася, дык трэба было гэты раз саступіць, цешачыся надзеяю, што калі і так станеца, дык айцу Лаўрэну хопіць розуму, каб усё гэта вярнуць назад і зрабіць па-свойму. “Тым большая, – казаў ён сам сабе, – будзе заслуга, чым цяжэй будзе гэта зрабіць. І не маю сумневу, што ў якасці ўзнагароды за такую вялікую справу, мой закон зробіць мяне генералам у Рыме. Там стану кардыналам, і хто ведае, можа з часам буду і папам. Брава, Лаўрэн, не губляй надзеі, дзейнічай далей, цябе чакае вялікае за твае вялікія справы”.

Маладая Элеанора ледзьве не парушыла свайго абяцання і ўжо адкрыла рот, жадаючы прасіць старую, каб яна расказвала больш сцісла сваю аповесць, як тая, на шчасце, папярхнулася. Гэтае здарэнне перапыніла размову айца Лаўрэна самога з сабою і вярнула нашу старую на турнір, куды вырушыла Фядора з унучкаю.

– Я не буду табе, – кажа, – апісваць што там рабілася, ужо не раз апавядала табе падобныя рэчы і ты сама шмат пра даўнія турніры чытала. Хопіць таго, калі скажу, што туды прыехала так шмат рыцараў рознага стану і рознага веку, што самыя старыя не памяталі падобнага. Што толькі адвага і спрыт могуць давесці, – усё там было, і яно здзівіла шмат прысутных рыцараў. Хутка ўсе вочы былі скіраваныя на аднаго маладзёна. Гэта ўжо быў трэці дзень тых рыцарскіх забаваў, ужо сонца было на схіле, Сэндзівош (так звалі пана, які ладзіў гэтыя спаборніцтвы) ужо было даў знак, які папярэджвае, што час закрываць рысталішча, ужо ўсе рыхтаваліся да выхаду, калі раптам трубачы абвясцілі пра новага госця. Кожны вярнуўся на сваё месца, і ўсе ўбачылі кавалера на белым, як снег, кані, ягоная зброя была бліскучая, на шчыце меў дэвіз: “Яшчэ вольны”. Усе вочы звярнуліся на яго. Я села пабач з Барвінай, наша цікаўнасць не саступала нічым той, якая была ва ўсіх. Тут Барвіна схавала мяне за руку: “Людгарда, – кажа мне, – калі твар таго рыцара роўны па прыгажосці ягонаі постаці, дык, відавочна, мусіць быць самым прыгожым з усіх смяротных”. З гэтага моманту яна не спусціла вачэй з незнаёмага рыцара. Ён наблізіўся да Сэдзівоша і, сказаўшы яму прыгожы камплімент, у якім перапрасіў за спазненне, бо прыехаў на абвестку пра яго турнір з далёкай мясціны, прасіў, каб яму было дазволена за адну з тых цудоўных дам, што ён бачыць тут, скрыжаваць дзіды. “Ахвотна дазваляю гэта, – адказаў Сэндзівош, – выбірай”. Я паглядзела ў гэты момант на Барвіну і са здзіўленнем заўважыла, што яе твар гарыць. “Людгарда! – сказала мне ціха на вуха. – Я абьякава глядзела на ўсіх рыцараў, не гневаючыся зусім, што аніводзін не зрабіў мне гонару, сцвярджаючы першынства маёй прыгажосці, бо кожны з іх прыехаў, маючы ў сваім сэрцы вобраз тае, якую кахае. Гэты адзіны паказвае сваім дэвізам, што ён вольны, шмат бы за тое дала, каб хоць на сённяшні вечар выбраў мяне за мэту сваіх рыцарскіх спраў”. Ледзь яна прамовіла гэтыя словы, як тут незнаёмы кавалер, які ў гэты час, калі Барвіна гаварыла са мною, меў магчымасць прыгледзецца да ўсіх сабраных тут дам, наблізіўся да таго месца, дзе мы знаходзіліся, і, падняўшы галаву да нас: “Дазволь, – кажа Барвіне, – хоць я цябе і не ведаю, каб сёння перад усёй грамадою сцвердзіў мужнасцю і спрытам, што твае вочы – самыя прыгожыя, якія я калі-небудзь бачыў”. І тут як маланка кінуўся на другі бок рысталішча, выклікаючы ўсіх тых, хто не быў з ім згодны. “Тваё жаданне, – кажу Барвіне, – споўнілася”. Але Барвіна была ўжо не ў стане адказаць мне, яе вочы і ўсе яе думкі былі ў тым баку, дзе

незнаёмы рыцар чыніў цуды, ніхто не мог яму супрацьстаяць, і толькі ноч, што набліжалася, магла быць перашкодаю ў яго далейшых перамогах.

Перад ягоным прыездам пераможцам абвясцілі аднаго рыцара, які адолеў шасцярых, новы кавалер перамог больш за дванаццаць. Яму слушна належала ўзнагарода. Гэтага моманту чакалі з цікавасцю. Рыцар пад'ехаў да дачкі Сэндзівоша, якая трымала ў руцэ вянец пераможцы, гэта было залатое дубовае лісце, зробленае з такім майстэрствам, што здавалася быццам бы з дрэва сарванае. Яны былі злучаныя дыямантамі. “Прымі, – кажа цудоўная панна, – гэтую памятку з рук маладой дзяўчыны, якая зычыць табе шчасця і няхай гэты вянец у любой бітве, у якую ўступіш за айчыну, чало тваё ўпрыгожвае. Заўсёды перамагай, а колькі разоў табе Марс і Фартуна будуць спрыяць, помні пра тую, што дала табе гэтую памятку”.

Барвіна, чуючы гэты камплімент, задрыжала, але свядомасць яе амаль пакінула, калі рыцар падняў шолам і паказаў такі прыгожы твар, што ўсе кабеты, якія там прысутнічалі, страцілі нешта са сваёй прывабнасці. Дачка Сэндзівоша адзела каштоўны падарунак на галаву рыцара. З усіх бакоў пачуліся апладысменты. Рыцар уклечыў на адно калена: “Прымаю, – кажа, – з удзячнасцю гэты дар з прыгожай твае рукі, пані. Даю табе слова, што гэты вянец будзе заўсёды ўпрыгожваць мой шолам, колькі раз айчына запатрабуе мае крывы дзеля свае абароны. А ва ўзнагароду за добрыя твае пажаданні, няхай табе, цудоўная дзяўчына, неба дасць табе каханага, калі яшчэ не маеш такога, якога б айчына лічыла годным абаронцам і які б зрабіў цябе самаю шчасліваю з кабет”. Тут узяў яе прыгожую руку і з пашанаю пацалаваў, потым ускочыў на каня і вокамгненна знік з вачэй.

Нястрымная была цікаўнасць усёй грамады. Сэндзівош паслаў наўздагон за ім, каб запрасіць яго на вечаровы бал. Дагнаў яго ганец, і быў такі шчаслівы, што прывёў яго з сабою. Ужо ўсе сабраліся ў вялікай зале, калі малады рыцар прыехаў у лёгкай вопратцы. “Падпарадкоўваюся твайму загаду, – кажа Сэндзівошу, – я малодшы сын Святаполка, рускага князя”.

З найвялікшаю сардэчнасцю Сэндзівош прывітаў сына даўняга свайго прыяцеля; гэта павялічыла радасць усіх прысутных, танцавалі да позняй ночы, малады Уратыслаў (так звалі гэтага рыцара) верны першаму ўражанню, якое зрабіла на яго Барвіна, амаль не адыходзіў ад яе; на гэта не звярталі ўвагі, бо ў тыя часы не ведалі таго, што вы цяпер называеце *камеражам*, проста ў тыя добрыя часы гэта называлася плёткамі і гідзіліся ўлазіць у чужыя справы, кожны меў тое, што хацеў, ніхто не цікавіўся справамі іншых; і так весела правёўшы ноч, мы вярнуліся ўжо пасля ўзыходу сонца ў замак Фядоры, дзе я з-за свайго маладога веку, а яна з-за старасці, абедзве маючы спакой на сэрцы цэлы дзень соладка спалі. Я забылася сказаць табе, што мае бацькі жылі непадалёку ад замку Фядоры, і

хоць я была малодшая на пяць гадоў за Барвіну, аднак моцнае сяброўства лучыла мяне з гэтай паннаю; я жыла ў іх значна больш, чым з бацькамі.

– Але доўгі расказ змучыў мяне, – дадала старая Людгарда, – лічу, што на іншы дзень мушу адкласці маю аповесць.

Хоць і неахвотна мусіла згадзіцца з гэтым Элеанора; яны яшчэ размаўлялі крыху пра мінулае, потым пайшлі адпачыць.

Розныя перашкоды справілі, што доўга дзве пані не знаходзілі часу, каб спаткацца, аж нарэшце надарылася зручная хвіліна, калі зноў сабраліся разам. Старая так далей расказвала, не без напаміну, каб было захаванае глыбокае маўчанне, пакуль яна не перастане гаварыць.

– Я спынілася на тым месцы, калі пасля балю ў Сэндзівоша, мы вярнуліся ў замак Фядоры. Калі я прачнулася, сонца ўжо было на захадзе. Я шукала Барвіну, мне казалі, што яна зусім не спала і што знаходзіцца ў садзе. Пабегла да яе.

– Ах, Людгарда! – закрычала яна, як толькі мяне ўбачыла. – Бог мяне пакараў, што не хацела слухаць цнатлівага айца Лаўрэна. Лепей бы ніколі не хадзіла на твая балі! Назаўсёды згубіла пакой!

– Адкуль жа гэтая распач? – пытаюся я з усмешкаю.

Са слязьмі, якіх не магла стрымаць, Барвіна сказала:

– Уратыслаў паходзіць з княскага роду, ягоныя бацькі жывуць больш за сто міль адсюль, ці ж яны пагодзяцца з тым, што іх сын ажэніцца з невядомаю ім асобаю?

– Гэта ўсё дзіцячыя меркаванні, – адказала я, – ты – адзіная спадкаемца нязмерных багаццяў Фядоры, а дадай да гэтага яшчэ тваю прыгажосць і шляхетнае паходжанне. Ці ж ёсць такія бацькі, якія б не пажадалі гэтага свайму дзіцяці?

– З княскага роду, шляхетнае паходжанне, – перапыніла міжвольна прыгажуня Элеанора, – гэта чыстая арыстакратыя, нашыя вушы адвыклі ад такіх напышлівых выразаў!

Паціснула на гэта плячыма старая апавядальніца і, нібыта гэтага не заўважыла, працягвала далей.

– Бачыш, Барвіна, няслушна ты тут лямантуеш, я табе шчасце прадказваю, і нават хутка, бо добра да ўсяго ўчора прыглядалася. Уратыслаў не спускаў з цябе вачэй...

– Ах, гэта не так, – адказвае мне Барвіна, – ты не бачыла, як ён танцаваў з дачкою Сэндзівоша? Як тая прыгожая панна, сэрца якое даўно ўжо аддадзена іншаму рыцару, чырванела на кожнае слова, якое чула ад Уратыслава.

– І што з таго? – пытаюся. – Ці ўжо збіраешся раўнаваць? Сорам табе, Барвіна, не трэба так шмат рабіць высноваў па паводзінах мужчыны. Умеюць яны быць ветлівымі з усімі, а кахаць адну, а хоць бы часам крыху і збочылі, здолеюць пераканаць сваіх каханых, што тыя не павінныя зважаць

на такія дробязі, што яны захоўваюць вернасць. І такі саюз быў бы сапраўднаю няволяю, каб нават слова сказаць і зірнуць нельга было.

– Прабач, што я цябе перапыню, – усклікнула дама, што слухала, – але ж ты тут намалявала жывы вобраз пэўнага нашага маладога суседа, які штодзень паўтарае мне тое самае. Бачу, што ты мела рацыю, гэты мужчынскі род заўсёды быў такі самы і такім застанеца да скону дзён. А калі і была якая кабета пад сонцам, якая б магла ганарыцца, што мела вернага каханка, дык гэта хіба Ева, з тае прычыны, што была адзінаю на свеце.

– Прытрымай свае заўвагі, каб выказаць іх пасля заканчэння мае аповесці, – кажа разгневаная старая, – я ўжо цябе дзесяты раз прашу, каб мяне не перапыняла.

– Не сумнявайся ў тым, – казала я далей Барвіне, – Уратыслаў цябе кахае, з рук дачкі Сэдзівоша прыняў узнагароду за мужнасць і спрыт, якія так добра паказаў, быў у доме яе бацькі, мусіў быць ветлівым з ёю.

Калі мы так размаўлялі, увайшоў лёкай Фядоры, якога яна прыслала. Ён сказаў нам, што пані жадае, каб мы пайшлі ў яе пакоі, і перапыніў нашу размову.

– Пасылала па вас, – кажа нам Фядора, – як толькі нас убачыла, – каб вам паведаміць, што ўчора, калі ад’язджала з замку Сэндзівоша, я запрасіла ўсю грамаду, якая там была. Папярэджваю вас, каб прыгатаваліся да заўтрашняй бяседы. Будзе і Уратыслаў, будуць і танцы. Ідзіце, маю шмат спраў.

Скачучы, мы вярнуліся ў нашыя пакоі, дзе правялі рэшту дня і частку ночы ў разважаннях пра строі і ў размовах пра тое, што будзе заўтра.

З нецярплівасцю мы чакалі тую гадзіну, калі павінныя былі ўбачыць шматлікіх нашых гасцей. Ледзь выбіла поўдзень на замкавым гадзінніку, як мы пачулі трубы на ганках і гук гармат, якія абвяшчалі іх прыезд.

Тут маладая Элеанора моцна спалохалася, каб старая не ўздумала расказаць, як Фядора вітала кожнага госця, хто ў якіх быў строях або з якою зброяю і з якім прыехалі почтам, і каля якой карэты была найбольшая кавалькада. Але да вялікага яе задавальнення старая гэта ўсё прапусціла, і такім чынам працягвала далей.

– Не буду табе расказаць, – кажа, – якія шыкоўныя былі там экіпажы для дам, якія спраўныя коні, на якіх прыехалі рыцары, абміну нават усё тое, што цягам трох дзён дзеялася ў Фядорыным замку. Дастаткова таго, што ўсе былі радасныя і што ў адзін голас паўтаралі, што ніколі не бачылі лепшага балю і больш вясёлай грамады. Першы раз з дня смерці мужа Фядоры чуваць было скрыпкі і звон кубкаў у гэтым замку.

Можна сабе ўявіць, як прыкра было айцу Лаўрэну. Бачыў, вядома, што ў той час, як ён меркаваў сабраць плады свае працы, менавіта ў тую самую пару і самым неспадзяваным чынам з’явілася небяспека страціць іх.

Увесь гэты час, калі так добра ў маёнтку бавіліся, ужо ніхто не мог сумнявацца ў намерах Уратыслава. Ён ні на крок не адступаў ад Барвіны, цалкам заняты ёю, здавалася, забыўся, што іншыя людзі апроч яе ёсць ў гэтым замку. А калі праз тры дні ўсе раз'ехаліся, Уратыслаў прасіў Фядору, каб дазволіла яму яшчэ нейкі час пабавіцца ў яе, на што яна найахвотней згадзілася.

Шчасце Барвіны лёгка можна сабе ўявіць, і я таксама не мела прычыны сумаваць. Уратыслаў меў ў сябе гожага кавалера, які паходзіў са знатнага літоўскага роду. Фядора ведала гэты род, а заўважыўшы, што я яму падабаюся, дала яму зразумець, што калі яго схільнасць будзе сталаю, дык яна сама будзе прасіць маіх бацькоў за яго.

Ужо і Уратыслаў расказаў Фядоры пра свае гарачыя пачуцці да Барвіны. Не мела нічога супраць Фядора. З залітымі слязьмі радасці вачыма ўпалі абодва каханкі ў ногі Фядоры, якая іх блаславіла, кажучы, што першы шчаслівы момант, які зазнала пасля страты мужа і сына, сапраўды той, калі можа блаславіць сваю ўнучку і шчасце ёй абяцаць. Потым дамовіліся, што Уратыслаў пабавіцца яшчэ месяц у замку Фядоры, а пасля паедзе да бацькоў прасіць іх дазволу.

Дасюль гэты замак быў надзвычай ціхім, бо толькі голас нешчаслівых сяды-тады чуўся, калі прасілі Бога, каб блаславіў тую, якая ім дапамагала, альбо гамана набожнае працэсіі ці святыя спевы ў капліцы перапынялі глыбокае маўчанне гэтага замку; цяпер – частыя бяседы і танцы да позняе ночы, а калі для такіх уцех не ставала гасцей, тады трубы паляўнічых запрашалі нас у лясныя гушчары, дзе Барвіна, ужо не тая баязлівая дзяўчынка, што яшчэ нядаўна баялася падняць вочы і не ведала нават пра тое, што яна прыгожая, што можа падабацца, што ёсць іншыя асалоды, чым малітвы, Барвіна на кані, што быў чарнейшы за крука, падобная на Дыяну, постаць якой мела, ганялася за сарнамі, а часам, адважыўшыся на большае і едучы следам за мужным Уратыславам, трапляла ў цёмныя пушчы і там не раз распраўлялася з страшным мядзведзем і забівала дзікіх кабаноў; здзіўленыя прыдворныя, што прысутнічалі пры гэтым, у адзін голас паўтаралі, што такая мужная і прыгожая кабета мусіць нарадзіць герояў. Часам, калі непагадзь не дазваляла іншых забаваў, Уратыслаў загадваў іграць на габоях і арфах пад доўгаю галерэяю, дзе высокае скляпенне стакроць паўтарала рэха. Дасканалы майстра у сваіх мелодыях апавядаў пра любоў і шчасце закаханых; у гэты час Уратыслаў, укленьчыўшы ля ног прыгожае Барвіны, прысягаў ёй у вечным каханні, паўтараючы тысячы разоў, што яе больш чым уласнае жыццё любіць і што ставячы яе вышэй за жыццё, пасвяціў бы яго ёй, калі б яе бяспека вымагала таго, без усялякага страху, наадварот, быў бы найшчаслівейшым, каб за яе памёр. Хто б гэта сказаў, што такія прызнанні, якія ў той момант, калі прамаўляліся, былі крыніцаю найвялікшага задавальнення Барвіны, у хуткім часе сталіся амаль на заўсёды прычынаю яе няшчасця. Нарэшце

прышоў тэрмін, які Фядора прызначыла на ад'езд Уратыслава; якою была распач Барвіны, калі шмат разоў рыцар, забыўшыся пра тое, кім быў, заліваў слязьмі свой прыгожы твар, шмат разоў вяртаўся да яе, шмат разоў прысягу вечнага кахання паўтараў, дык трэба было ад'езд не некалькі дзён адкласці. Аднак сама Фядора канец гэтаму паклала, сказаўшы яму, што рыцар не можа быць такім слабым, што ягоная адсутнасць не можа быць доўгаю, што яго бацькі, даведаўшыся пра ўсё і хто такая Барвіна, несумненна, ахвотна дазваляць узяць шлюб, і што чым ён раней ад'едзе, тым хутчэй вернецца. Урэшце пераканалі Уратыслава, і ён цяжка ўздыхнуўшы ўскочыў на каня і знік з нашых вачэй.

Тут старая Лудгарда хацела адпачыць, але маладая пані прасіла, каб апавядала далей. А таму яна, усміхнуўшыся, працягвала.

– Ад'езд Уратыслава пацешыў параненае сэрца айца Лаўрэна. Прыдумаў гэты хітры чалавек, што зрабіць, карыстаючыся яго адсутнасцю. З гэтае прычыны ён цалкам змяніў сваю тактыку. Шукаў нас усюды, дзе толькі мог знайсці адных. Калі заўважаў слёзы ў вачах Барвіны, дык з удаванай далікатнасцю нібыта падзяляў яе смутак, паўтараючы даверлівым голасам, што турбавацца няма прычыны, што яе каханы рыцар хутка вернецца.

– Я ўпэўнены, – дадаваў не раз, – што з усіх паненак ты будзеш самая шчаслівая. Але каб я быў на тваім месцы, дык зрабіў бы адну справу, якая б мне навак і шчасце мае забяспечыла. Аднак не магу табе пра тое расказаць, а тым больш раіць.

Можаш сабе лёгка ўявіць, якую цікавасць змог ён падобнымі словамі выклікаць у галовах дзвюх дзяўчат. Мы наўмысна прасілі яго не раз, каб ён сказаў больш зразумела, але ён заўсёды адмаўляўся тым, што не можа нам даверыцца, што кабеты звычайна балбатлівыя, аднак дадаваў:

– Мая павага да Фядоры шчырая, праўдзівая, што перамагла б усё, калі б толькі быў пэўны, што Барвіна захаве сакрэт.

– Толькі Барвіна? – перапыніла я Лаўрэна. – Толькі Барвіна? Чаму так кепска думаеш пра мяне, мяркуеш, што я не магу захаваць мне давераную таямніцу? Ах, не адлучай мяне ані ў якім выпадку ад мае сяброўкі! Прысягаю, – дадала ўкленчыўшы перад гэтым зласлівым чалавекам, – прысягаю, што ў магілу пойдзе са мною гэтая таямніца, паручуся і за Барвіну. Не марудзь з тым, каб адкрыць тое, што, як кажаш, назаўсёды можа забяспечыць яе шчасце.

Барвіна далучылася да маіх просьбаў, і пасля шматлікіх яшчэ адгаворак айцец Лаўрэн вырашыў навучыць нас сакрэту, які мог маёй сяброўцы назаўсёды забяспечыць шчасце.

– Барвіна, – каза ён урачыстым тонам, – не думай пра рэчы так, як яны выглядаюць ў нявінных тваіх вачах. Мужчыны не ўмеюць быць сталымі, бо такая іх натура, перамена – гэта іх стыхія. Яны ўмеюць мяняць думку, і калі ў іх сэрцы з'явіцца агіда да вернае каханае, доўга яшчэ

ўдаюць даўно затухлае полымя. Кабеты, калі б ведалі гэты пол, лепш бы ўмелі асцерагацца ад гэтых падманлівых стварэнняў, для якіх вы часам толькі крыніца задавальнення. Аднак ёсць выключэнні з гэтага агульнага правіла. Барвіна, не блядней. Уратыслаў, я ўпэўнены, шчыра цябе кахае. Бо я не раз чуў на ўласныя вушы, як ён паўтараў табе, што ты яму мілей за яго ўласнае жыццё, што аддаў бы сваё жыццё, каб ацаліць тваё. Аднак пазнаўшы лепш свет, ты б можа не цалкам у гэта паверыла. Кажу табе, што ён кахае цябе, але што кахае больш за ўласнае жыццё, у гэта паверыць не магу.

– Што ты гаворыш? – перапыніла тут Барвіна. – Уратыслаў можа гаварыць тое, чаго не думае? Ах, я хачу меркаваць пра яго па сабе, аніводнае бы хвіліны не задумалася пра тое. О, з якой бы ахвотаю прысвяціла свае дні, каб ад гэтага залежала яго жыццё і яго шчасце. Чаму ж Уратыслаў не думае гэтак жа як я, чаму хлусіў бы мне?

– Кабеты, – кажа манах, – любяць ва ўсім дзейнічаць у надзвычайны спосаб. Уратыслаў ведае гэтую слабасць і таму ўжывае надзвычайныя словы. Але слухайце, вы прысягнулі захаваць сакрэт, я ўжо не маруджу, гэтая таямніца ні што іншае, а толькі пэўны спосаб зразумець, ці шчыры каханы Барвіны.

На паўднёвым баку гэтага замку ў ніжняй зале знаходзіцца магільны склеп. Калі захочаце сёння а 12 гадзіне ўночы пайсці ў тое месца, дзе я буду вас чакаць, дык я пакажу вам рэчы, якія вас здзівяць. Там усё вытлумачыцца ясна, там Барвіна пераканаецца, ці шчыра кахае яе Уратыслаў, ці напраўду дзеля яе шчасця прысвеціць сваё жыццё. Але цяпер час *няшпораў*¹, я спяшаюся ў капліцу, будзьце здаровыя, знойдзеце мяне сёння а 12 гадзіне ўночы на месцы, якое вам прызначыў, буду там вас чакаць, маеце рэшту дня, каб падумаць, калі не прыйдзеце, дык назаўсёды застаняцеся ў няведанні.

І тут ён спешна адышоў, пакінуўшы нас у здзіўленні, якое цяжка апісаць.

Мы доўга стаялі аслупянеўшы, абедзве думаючы тое самае. Не адважваліся доўгі час нешта сказаць адна адной. Нарэшце Барвіна, ўздыхнуўшы, прамовіла:

– Калі б нават мне гэта каштавала жыцця, – пайду. Жахлівы Лаўрэн, навошта было пахіснуць мой давер? Я была такой упэўненай, такой спакойнай. Хіба мала мне было смутку з прычыны ад’езду Уратыслава, дык трэба яшчэ было, каб сумнявалася ў ягонай прывязанасці? Людгарда! Ты мая надзейная і неадступная сяброўка, кажы, ці магу разлічваць на тваё таварыства на гэтым спатканні з Лаўрэнам?

– Не сумнявайся ў гэтым, – адказала я Барвіне, – усюды за табою пайду.

---

¹ Вячэрняе набажэнства.

– Дык вырашана, – кажа Барвіна, – мы будзем на прызначаным месцы, а цяпер паспяшаюся да бабулі.

Я ішла за ёю моўчкі, мяне захаплялі сяброўскія пачуцці, але калі пачынала разважаць, апаноўваў страх. У тым баку замку, дзе нам была прызначаная сустрэча, знаходзілася вежа, гэты гмах быў цалкам пусты і больш як пяцьдзсят гадоў там ніхто не жыў. Шмат што гаварылася пра гэты куток, як быццам бы часта чуліся там галасы, відаць былі агні. Не раз у Фядоры пачыналі гаварыць пра гэта, ды яна амаль заўсёды прымушала замаўчаць, але нейкім чынам заўсёды давала зразумець, што там хаваецца нейкая таямніца. Мы не раз з Барвінаю задумваліся пра гэта, пакуль у такі жахлівы час самім туды не трэба было пайсці, дзе і ўдзень і ў добрай кампаніі мы баяліся знаходзіцца. Але чаго цікаvasць і каханне не пераможа?

Дзень хоць ужо і дагараў, але не выказаць, як доўга цягнуўся для нас. Лаўрэн не паказваўся. Мы не асмеліваліся размаўляць паміж сабою, абедзве бледныя, задумлівыя, туляліся па прасторных галерэях і замкавых залах аж пакуль Фядора не пайшла адпачываць. А калі ўсё ў замку ўжо сціхла, і мы былі пэўныя, што нам нішто не перашкодзіць, Барвіна ўвайшла да мяне ў пакой. Яна трымала ў руках ліхтар і, нічога мне не кажучы ды паставіўшы яго на стала, села, доўгі час моўчкі гледзячы на мяне. Я таксама маўчала, але тут на замкавым гадзінніку прабіла поўнач.

– Ужо час, – усклікнула Барвіна з ажыўленнем і ўзяла ліхтар. – Хадзем.

Яна схапіла мяне за руку, і мы выйшлі нічога больш не сказаўшы адна другой. Моўчкі ішлі доўгімі цёмнымі калідорамі, толькі рэха адказвала на нашыя крокі. У скляпеннях часам адбівалася рыпенне дзвярэй, якія адчынялі дзе-нідзе людзі, што выпадкова яшчэ не спалі, і гэта павялічвала наш страх. Нарэшце мы прыйшлі ў тую частку замку, якую да гэтага моманту ніколі не маглі прыгадаць без страху. Як быццам бы пачуўшы думкі адна адной, мы прыціснуліся да сябе і так заставаліся нейкі час. Гадзіннік прабіў чвэрць, медны гук доўга разыходзіўся па скляпеннях, і хоць яго ўжо не было чуваць, ён яшчэ гучаў у нашых вушах. Але трэба было рухацца далей. Барвіна была больш смелаю за мяне па натуре.

– Хадзем далей, – сказала яна мне, – ужо мы занадта далёка зайшлі, каб вяртацца назад, яшчэ некалькі крокаў і будзем у прызначанай зале.

Гэтыя словы надалі мне смеласці, прыспешылі мы крок і хутка апынуліся каля двухстворкавых дзвярэй, якія лёгка адчыніліся.

– Але далей цяжка мне раскаваць, – сказала старая дама, – адкладу сваё апавяданне на іншы час.

Яна глянула на тую, якую забаўляла сваёй аповесцю, і са здзіўленнем заўважыла на яе твары смяротную бледнасць.

– Што з табою? – спытала старая. – Ці не захварэла?

– Не, – адказала дрыготкім голасам Элеанора, – але жахліва баюся страху.

– Што за слабасць, – кажа стогадовая кабета, – такою і я была ў ранняй маладосці. Час і вопыт дадалі мне адвагі, але калі ўжо баішся і позна ўжо, застанься тут у мяне. Заўтра раніцою ў ценю старых ліпаў майго саду я закончу сваю аповесць. Прыгожая Элеанора прыняла гэтую прапанову. Нягледзячы на страх, яна спакойна праспала ноч на зручным ложку, а калі пагодны досвітак абяцаў добрую раніцу, старая прыйшла разбудзіць сваю госцю. Правяла яе да цяністай альтанкі, дзе быў накрыты столік з садавіною і малаком. Пасля смачнага снядання, калі прыслуга адышла, маладая цікаўная Элеанора нагадала сваёй старой прыяцельцы, што абяцала гэтую раніцаю закончыць сваю цікавую аповесць. Старая ахвотна згадзілася і гэтак працягвала свой расказ.

– Калі мяне памяць не падводзіць, я, здаецца спынілася на тым месцы, калі мы з Барвінаю апынуліся ў ніжняй зале пад паўднёваю вежаю. Нягледзячы на страх, які нас не пакідаў са здзіўленнем пазіралі мы на памяшканне, у якім знаходзіліся; яно было невымерна вялікае і круглае. Пасярэдзіне знаходзіўся алтар з чорнага мармуру. Сцены былі пакрытыя тым самым каменем, на іх яшчэ віселі напалову здэртыя абразы, ля самага алтара вісела люстра, апраўленае ў чорнае дрэва, яе велічыня адпавядала велічыні будынку, для якога яна была зроблена. Перад гэтым люстрам гарэла некалькі свечак. Па кутках вымалёўваліся на фоне чорных сцен труны з белага мармуру. Я заўважыла на адной з іх каштоўную лямпу, зробленую са срэбра і золата; яна гарэла.

– Дзе гэта мы? – усклікнула Барвіна

– У магільным склепе тваіх продкаў, – адказаў нам мужчынскі голас, які належаў айцу Лаўрэну. Прысутнасць гэтага чалавека нас асмеліла.

– У магільным склепе продкаў Барвіны? – перапытала я Лаўрэна. – Што за змрочная фантазія прывяла нас у гэтае жахлівае месца? І як гэта можа быць, што такі каштоўны гмах у такім занябаным стане, як сталася, што мы ніколі яго не бачылі, і Фядора ніколі нічога не казала пра яго сваёй унучцы.

– Ёсць адна прычына, – кажа ён, – з-за якой Фядора ніколі сюды не прыходзіць і чаму ніколі ў гэтай капліцы не адпраўляюць набажэнстваў. Падыдзіце да гэтага помніка, на якім гарыць лямпа, – дадаў Лаўрэн, паказваючы на каштоўную лямпу, пра якую я згадвала. Барвіна, як прыкаваная да месца, на якім стаяла, не хацела рушыць з яго, але Лаўрэн, узяўшы свечку ад люстры, узяў нас кожную за руку і пацягнуў да трунаў, а, наблізіўшы свечку да каменя, на якім быў надпіс, прачытаў гэтыя словы: “Тут ляжыць няшчасная ахвяра каханья”.

– Гэты надпіс, – кажа Лаўрэн, – паказвае вам, што каханне было прычынаю смерці тут пахаванае кабеты. Гэта была маці Фядоры, а твая прабабка. Барвіна, яе прыгажосць і вартасці былі вартыя лепшага лёсу, але

няўдзячнік, якому яна пасвяціла сваё багацце і жыццё, не ўмеючы цаніць скарбу, што атрымаў, знайшоў сабе іншую каханку. Няшчасная Наталля, выбіраючы смерць з-за нявернасці таго, каго так моцна кахала, у распачы скочыла з гэтае вежы, пакінуўшы Фядору яшчэ ў калысцы. Яе мужу, слухна пакаранага небам, каханка здрадзіла і ён сам стаў ахвяраю таго жаху, які ўчыніў для прыгожай і цнатлівай Наталлі. Тая агідная кабета атруціла яго і ўцякла з адным падданым твайго прадзеда, забраўшы кляйноты ды іншыя дарагія рэчы. Фядора загадала паставіць на гэтым месцы помнік сваёй маці.

Барвіна ў час гэтага апавядання не адрывала вачэй ад фатальнага надпісу, жахлівыя думкі снаваліся ў яе галаве. Яна першы раз пачула, што каханне можа давесці да такога страшнага няшчасця. Сумненні апанавалі яе сэрца і ахапілі ўсе пачуцці. Хітры манах чытаў яе думкі і не губляў часу, каб выкарыстаць гэтую акалічнасць.

– Бачыш, – кажа ён, – жахлівыя вынікі тае жарсці, дрыжы пра ўласны лёс, не аддавайся слепа, не рыхтуй сабе магільны замест ложа. Але я не таму сюды прыйшоў, каб цябе страшыць будучыняю, але дзеля таго, каб даць табе магчымасць унікнуць кепскага.

– Гавары, – кажа Барвіна ўжо амаль непрытомная, – навучы мяне, як пазбегнуць такога страшнага лёсу.

– У хуткім часе, пасля таго, як паставілі гэты помнік, – кажа Лаўрэн, – Фядора, што было паехала ў Польшчу па справах сваіх маёнткаў, якія там мела, вярнулася ў гэты замак і хацела ў той самы дзень пабачыць, ці зроблена ўсё паводле яе загаду. Дзеля гэтага яна прыйшла ў капліцу, якая ў той час не была як цяпер для ўсіх пострахам. Дзень ужо амаль заканчваўся, калі Фядора адна ўвайшла сюды. Холад гэтага месца і вецер, які моцна налятаў на вежу, сваім прыкрым свістам напалохаў Фядору. Яна не была палахліваю, але не магла стрымаць страху. Гвалтам змушаючы сябе, яна наблізілася да гэтага месца. Але што з ёю сталася, калі гэты камень падняўся, раптоўны парыв ветру праляцеў праз залу і пачуўся распачны голас, што ішоў з-пад зямлі: “Дачка, адыдзі ад гэтага месца. Мой дух удзячны табе за памяць, але твая прысутнасць узнаўляе ўва мне жаль, што я цябе так хутка пакінула. У гэтым месцы мне прызначана пакута. Пройдуць вякі пакуль учынак, які зрабіла, будзе мне прабачаны. Я аддаю тваёй набожнасці клопат пра маё хуткае вызваленне. Ідзі і толькі тады сюды вернешся, калі тваё шчасце будзе залежаць ад твайго выбару, мой дух, які клапаціцца пра твой лёс, папярэдзіць цябе”.

Тут усё змоўкла. Зноў прашумеў моцны вецер. На галаве ў Фядоры са страху ўсталі валасы. Яна ўцякла адсюль, куды, як мне даверылася, вярталася яшчэ адзін раз, калі дух яе маці мусіў пацвердзіць яе выбар. Шчасліва жыла з тваім дзедам да апошняга ягонага дня. З першага дня, калі Фядора наведла гэтае месца, тут перасталі правіць набажэнства, ніхто не меў адвагі пераступіць гэты парог апрача капеланаў, якім назаўсёды

даверылі гэтую капліцу, і асобных рыцараў, што мелі досыць адвагі запытацца ў пакутнага духа Наталлі, ці шчыра іх кахаюць. Яны заўсёды атрымлівалі праўдзівы адказ, а тыя, што не паверылі, заўсёды мелі прычыну шкадаваць пра свой недавер. Але лік асобаў, якія былі спрабыліся выраку, быў вельмі малы, бо мала людзей ведала пра гэта. І за шмат гадоў гэтая аповесць, калі яшчэ і вядомая каму, дык адны лічаць яе легендаю, іншыя не маюць дастаткова адвагі, каб запытацца пра сваю будучыню. Фядора не любіць, каб пра гэта гаварылі, дык старанна ўсё ад цябе, Барвіна, хавалі. Я не хачу, каб ты рызыкавала так жахліва. Але падгавары Уратыслава, каб ён прыйшоў сюды. Я зраблю так, каб ты тут прысутнічала, дух Наталлі прадказвае рыцарам як сталасць альбо нясталасць іх уласных пачуццяў, так і пачуццяў іх каханых. Я ўпэўнены, што ў гэтых акалічнасцях ты атрымаеш бездакорнае выпрабаванне. Хоць тут стаяць труны тваіх продкаў, іх парэшткі пахаваныя ніжэй, у доўгім і аздобленым скляпенні, у якое можна ўвайсці праз гэты магільны склеп. Калі Уратыслаў згодзіцца на гэтае выпрабаванне, ты на ўласныя вочы пераканаешся, ці можаш спадзявацца быць каханаю да самае смерці. Але ўжо позняя ноч, час вам адпачываць.

Тут манах патушыў усе свечкі, што гарэлі перад люстрам, падліў алею ў лямпу, якая ноч і дзень гарэла на труне Наталлі і, ўзяўшы нас за рукі, вывеў з гэтага месца жаху. Як мы правялі рэшту гэтае ночы, лёгка можна адгадаць. Ужо добра ўзышло сонца, калі мы на кароткую хвіліну змаглі задрамаць. Гэты кароткі сон быў хутка перапынены. Жахлівыя сны – натуральны вынік сумных фантазій – не дазволілі нам скарыстацца ягонаю асалодаю, дык мы ўсталі. Але нашая бледнасць і разгубленасць былі відавочнымі, не раз у гэты дзень у нас былі спрабыліся пра прычыну змучаных твараў. Спатрэбілася некалькі дзён, каб мы прыйшлі ў сябе. Барвіна прысягнула, што не аддасць рукі Уратыславу, пакуль ён не пройдзе тое страшнае выпрабаванне. Пабачым, якія гэты страшны намер будзе мець для яе вынікі.

– Сапраўды, – перапыніла тут Элеанора, – час у якім ты жыла, не быў больш годны, за наш, перадусім, адукацыя абараняе нас ад гэтакіх страшных выпадкаў.

Нічога не адказала на гэта старая, бо аж занадта была ветлівая, каб даць зразумець сваёй слухачцы, што яе выказванні не заўсёды дарэчы. Ледзьве мінула некалькі гадзін, як з-за страху Элеанора не адважвалася вярнуцца дадому, а цяпер хваліць час, у які жыве, бо ад страху яе бароніць асвета. Гэтая заўвага магла даць старой шмат магчымасцяў для пераканання маладой дамы, што прыгожыя кабеты цяперашняга часу мяняюць думкі, як крой лёгкіх кашулеч, якія нібыта робяць іх паставы шыкоўнымі, але, як вышэй было сказана, была занадта ветліваю, каб уголас выказаць такое, дык злёгка ўсміхнуўшыся, працягвала сваё апавяданне.

– Час, які прайшоў ад нашае начное сустрэчы з Лаўрэнам ажно да вяртання Уратыслава, быў надзвычай маркотным. Мы жылі гэтыя дні ў страху і няпэўнасці. Мой кавалер, хоць не так моцна мною быў каханы, як Уратыслаў чулаю Барвінаю, але дастаткова, каб і мне не мець спакою. І хоць я была нашмат малодшаю за Барвіну, але меншая чулівасць ці прыродны інстынкт дыктаваў мне, што падобнае выпрабаванне можа быць для мяне крыніцаю будучага неспакою, што лепей аддацца на волю сляпому лёсу, чым старацца сарваць заслону, якую ласкавае прадбачанне стварыла перад намі, каб мы не ведалі тых прыкрасцяў, што чакаюць нас у будучым. Таму я вырашыла не жадаць гэтага ад майго каханага. Манах, якому я нічым не перашкаджала, не стараўся мяне адгаварыць ад такога разумнага рашэння, дык я, адно толькі пакутуючы за маю сяброўку, засцераглася ад няшчасця, якое прыгатавала ёй занадта моцнае каханне, а перадусім хітрасць зласлівага манаха.

Нарэшце прыйшоў той дзень, якога мы так доўга чакалі. Вярнуўся Уратыслаў, а з ім і мой сябра. Радасць, задавальненне ад сустрэчы на хвіліну зацьмілі ўсё іншае. Не мог Уратыслаў адарвацца ад Барвіны, радасныя слёзы яго чулай каханай расчулілі мужны твар рыцара, яго вяртанне было знакам, што нічога не перашкаджае іх саюзу.

– Хадзем, – усклікнуў Уратыслаў, – хадзем да Фядоры. Няхай нас блаславіць, няхай як найхутчэй святы шлюб узаконіць нашае каханне, няхай як найхутчэй мне будзе дазволена усяму свету паказаць абранніцу майго сэрца, якую жадаю бачыць самаю шчасліваю і каханаю кабетаю ў свеце.

Гэта кажучы, Уратыслаў цягнуў Барвіну, што амаль траціла розум і адварочвала свой бледны твар ад каханага.

– Што гэта такое? – Усклікнуў нарэшце здзіўлены рыцар. – Барвіна, ты перадумала і ўжо замест вяселля будзе мне ў гэтым старажытным замку пахаванне? Выбаў мяне хутчэй з гэтай жахлівай няпэўнасці!

Барвіна ўся ў слязах доўга нічога яму не адказвала, нарэшце, схапіўшы яго за руку:

– Хадзі, – кажа, – са мною ў сад, у якім столькі раз абяцала табе вечнае каханне. Хадзі туды, каб пераканацца, якая верная табе Барвіна, як цябе моцна, як гарача кахае, там яна табе паўторыць ранейшыя абяцанні, якія ніколі не будуць ёю парушаныя. Але там таксама раскажа табе, чаго ад цябе жадае, і якога выпрабаванне хоча ад цябе.

Здзіўлены Уратыслаў падаў ёй руку, і хутка абодва зніклі з маіх вачэй. Калі яны вярнуліся адтуль, Уратыслаў быў вясёлы, а Барвіна задумлівая. Я адвяла яе ўбок і заклінала, каб сказала мне, што здарылася.

– Даверылася Уратыславу, – адказвае мне Барвіна, – і калі яму ўсё раскажала, Уратыслаў абняў мяне і, прыціснуўшы да сябе, кажа: “Хіба толькі гэта? Пайду ў самае пекла, каб толькі цябе пераканаць, што цябе кахаю. Кахаю больш за ўласнае жыццё і ніколі мае пачуцці да цябе не

змяняцца”. Ён хацеў, каб яшчэ сёння было здзейснена гэта выпрабаванне, але я не дазволіла на гэта. Няхай міне яшчэ некалькі дзён ў салодкім падмане шчаслівага каханья, бо нешта паказвае мне, што наша шчасце не будзе доўгім.

– Калі так думаеш, Барвіна, дык адмоўся ад небяспечнага намеру.

– Не магу, – адказвае мне Барвіна, – прысягнула прайсці праз гэта выпрабаванне, мушу стрымаць слова, такое маё прызначэнне.

Ад’езд Фядоры на некалькі дзён даў нам час.

– Праз тры дні ўсё споўніцца, буду альбо самаю шчасліваю, альбо самаю няшчаснаю кабетаю ў свеце.

Тры дні, прызначаныя Барвінаю, мінулі, як бліскавіца, прыйшоў дзень, у які гэтая драма мусіла закончыцца. Барвіна правяла яго ў слязах, а Уратыслаў быў, як ніколі, вясёлы.

– Я самы шчаслівы з людзей, – казаў ён сваёй каханай, – магу паказаць, як я цябе кахаю, як шмат мушу быць удзячным табе, што дала мне спосаб, якім назаўсёды магу паказаць, што ніколі не змянюся.

Адказы Барвіны на гэта паказвалі, як моцна яна пакутавала і што аддала б усё, што мела, каб гэтага не здарылася. Кожны з нас правёў гэты дзень неспакойна, хоць на гэта былі розныя прычыны. Лаўрэн таксама пабойваўся, але ўсё ж такі быў пэўны сябе. Мой Божа! За што ты ў чалавечым вобліку выкідаеш часам з пекла фурыю, якая мучыць цнатліўцаў. Лаўрэн быў адною з тых фурый. Пройдуць стагоддзі пакуль падобная з’явіцца на свет.

Кожны з нас, маючы галаву і сэрца абцяжараныя смуткам, пайшоў да сябе ў той дзень. А адзінаццатай гадзіне Лаўрэн прыйшоў у пакой да Барвіны. Я была ў яе. Абедзве мы чакалі гэтага зласлівага чалавека, якога ў нашай слепаце лічылі за найлепшага прыяцеля.

– Хадзем, – сказаў ён нам.

Нічога яму не адказаўшы, мы пайшлі моўчкі за ім. Барвіна, цалкам ахопленая пачуццём каханья, страціла страх, уласцівы для нашага полу. Я, маючы больш халодную кроў, але не без агіды крочыла змрочнымі падземнымі калідорамі, пра наяўнасць якіх у замку нават не здагадвалася і дзе старыя надпісы на мурах паказвалі, што гэтае месца некалі служыла вязніцаю. Вільготнае паветра, паўзуны пад нагамі, скразнякі – усё гэта рабіла наша падарожжа жахлівым. Мы ішлі ўжо больш за палову гадзіны, як нарэшце Лаўрэн сказаў, што мы на месцы. Ён дастаў з-за пояса аграмадны ключ і адчыніў нам вялікія двухстворкавыя дзверы. Мы апынуліся ў невялікай і акруглай зале, абліцаванай белым мармурам, пасярэдзіне стаяў пакрыты шыкоўным дываном круглы стол, на гэтым сталі ляжала вялікая кніга, а каля яе стаяла срэбнае распяцце і чэрап. Са скляпення звісалі чатыры крышталёвыя жырандолі, якія зіхацелі як дьяменты. Са здзіўленнем мы глядзелі туды, што было за дзвярыма, супрацьлеглымі тым, якімі мы ўвайшлі і якія адчыніў Лаўрэн.

Стах і фантазіі так моцна на мяне ўздзейнічалі, што валасы мне сталі дыбам. Не ведаю, што рабілася з Барвінаю, але калі адно толькі каханне ў той момант яе трымала, дык трэба прызнаць, што гэтая жарсць мусіць мець перавагу над розумам людзей. Мы ўбачылі нязмерна доўгую галерэю, якую сям-там асвятлялі прамяні цьмяных лямпаў, гэтыя лампы былі падвешаныя да скляпення на чорных ланцугах. З правага і левага бакоў стаялі шэрагам на катафалках, прыкрытыя чорнымі саванамі, труны, у якіх вякі ўжо спачывалі продкі Барвіны. Сям-там стаялі выявы рыцараў, што праславілі гэты род і пралівалі кроў за сваю айчыну. Лаўрэн, бачачы нашу разгубленасць, пачаў смяяцца такім д'ябальскім смехам, які выходзіць з чорнага сэрца злога чалавека, які бачыць, што ўдаюцца ягоныя брыдкія намеры. Не зважаючы на нашыя пратэсты, паказаў нам на шафу ў сцяне насупраць дзвярэй, так па-майстэрску зробленую, што, схаваўшыся ў ёй, можна ўсё бачыць, што рабілася не толькі ў зале, у якой мы знаходзіліся, але і ў магільным склепе насупраць. Ён адчыніў дзверцы і загадаў нам увайсці. Гэтая шафа была такою прасторнаю, што мы абедзве маглі выгодна размясціцца. Калі мы схаваліся, манах замкнуў дзверы і выцягнуў ключ. Мы толькі цяпер заўважылі, што дзверы шафы абцягнутыя рэдкім чорным крэпам, што дазваляла нам усё бачыць, але рабіла нас незаўважнымі.

– Захоўвайце, – сказаў Лаўрэн, – маўчанне. Хутка сюды прыйдзе Уратыслаў. Я паказаў яму дарогу, заблудзіць ён не можа. Я схаваюся сярод тых трунаў, нічога не бойцеся, Бог тут, як і паўсюль.

Сказаўшы гэта, ён пайшоў да трунаў і знік там, як цень. Наш стан быў занадта жахлівы, каб я магла яго апісаць. Але не доўга мы заставаліся ў гэтым страшным маўчанні. Новыя сцэны, новыя малюнкі і цуды ледзь нас не звялі з розуму. Праз некалькі хвілін пасля адыходу Лаўрэна, мы пачулі крокі ўзброенага чалавека. Здагадаліся, што гэта Уратыслаў. І сапраўды гэта было так. Дзверы, пасля таго як мы ўвайшлі, былі толькі прычыненыя. Ён увайшоў жвава, але маркотны від трунаў яго стрымаў, і мужны Уратыслаў відавочна задрыжаў на хвіліну. Але гэта працягвалася нядоўга, здзіўленне ад месца міжвольнага знаходжання, перамагло. Усе крышталёвыя жырандолі, пра якія я раней згадвала, цудоўным чынам загарэліся. Больш чым сто свечак, бялейшых за снег, запаліліся самі. Салодкі водар напоўніў тое месца. Здалёк, як бы з аблокаў, пачулася анёльская мелодыя. Доўжылася гэта больш за чвэрць гадзіны. Сціхла музыка, і невыказальна салодкі голас, што даносіўся з труны, прамовіў: “Мужны Уратыслаў, ідзі далей”. Зноў загучала музыка. Уратыслаў рушыў сярод трунаў і ў хуткім часе знік з нашых вачэй. Мы чулі толькі стук, нібы труны адчыняліся і зачыняліся. Праз некалькі хвілін мы ізноў убачылі яго. Ён ішоў смела ў суправаджэнні кабеты такой рэдкай прыгажосці, што гэты від імгненна змяніў усе нашы пачуцці: замест страху мы адчувалі адно толькі здзіўленне. Яны ўвайшлі ў залу і спыніліся каля стала ўласна насупраць нас. Нам зручна было аглядзець тое стварэнне. Яна была

высокага росту, стройная, прыкрытая белай і вельмі тонкай сукенкаю, якая цалкам адкрывала яе рукі, плечы, грудзі. Чорная стужка апаясвала яе бёдры. Валасы таксама чорнага колеру спадалі аж да самай зямлі і амаль прыкрывалі чола. На надзвычай прыгожым твары была пячатка смяротнай бледнасці, яна адной рукою трымала за руку Уратыслава, а ў другой мела залаты келіх, аздоблены каштоўнымі камянямі і напоўнены белай вадкасцю. Калі яны спыніліся каля стала, ізноў сціхла музыка, і гэта дзіўная постаць, прыгажэйшым, чым шум ручаіны голасам, сказала рыцару: “Уратыслаў, ты хочаш прайсці выпрабаванне свайго кахання дзеля залішне цікаўнае і легкавернае Барвіны? Няшчасны, чаго ты сюды прыйшоў! Ты кахаеш яе, мы можаш даказаць ёй сваю рэдкую прывязанасць. Але ведай, дні Баравіны палічаныя. Праз тры дні яе астанкі будуць сярод нас. У тваёй моцы захаваць ёй жыццё, ты сто разоў паўтарыў ёй, што гатовы пасвяціць ёй уласнае жыццё”.

Тут Барвіна, розум якой быў напружаны ўвагаю да таго, што казаў дух Наталлі (бо мы пазналі яе па вялікім падабенстве, якое яна мела з партрэтам нешчаслівае кабеты, што знаходзіўся ў пакоях Фядоры), пачула быццам бы ёй хтосьці шаптаў у вуха: “Усё, што ты чуеш з вуснаў твае прабабкі, гэта адно толькі выпрабаванне, і твайму жыццю і жыццю Уратыслава нічога не пагражае”. Перапалоханая гэтым незразумелым папярэджаннем, Барвіна падвоіла сваю ўвагу. “Так, – казаў дух далей, – адзін ты можаш падоўжыць яе дні”. Дух замоўк. “Але якім чынам? – спытаў Уратыслаў”. “Смерць за яе прыняўшы”, – адказвае нябожчыца Наталля. “У цябе тры дні, каб падумаць. Вось у гэтым кубку знаходзіцца напой, які табе прынясе салодкі і вечны сон. Калі яго вып’еш – памрэш, але Барвіна пражыве доўгія гады ў добрым здароў’і. Калі не вып’еш, дык ты будзеш жыць доўгія гады ў гонары, багацці і славе, але Барвіна праз тры дні памрэ. Такі маеце лёс. Так жадае прадбачанне, адно з вас мусіць памерці”. Сказаўшы гэта, яна паставіла каштоўны кубак на стол і знікла. Ізноў пачала граць музыка, разышоўся яшчэ мацнейшы водар. Аслупянелы Уратыслаў стаяў каля жахлівага кубка, але, нібы разбуджаны з жахлівага сну, закрычаў: “Не, не буду клятваадступнікам! Барвіна, не здраджу табе, памру за цябе”. Смелаю рукою хапае кубак, перапалоханая Барвіна хацела крыкнуць, але той самы голас шапнуў ёй на вуха: “Не палохайся, жыццю Уратыслава нічога не пагражае, уяўная атрута – гэта толькі выпрабаванне”. Уратыслаў тым часам падносіў фатальны напой да вуснаў. Але прыроджаная любоў да жыцця, агіда да самагубства, не ведаю, што яшчэ, тое, што самага мужага рыцара, калі ён не на полі бою, чыніць занадта баязлівым, каб ён мог добраахвотна памерці. Гэта стрымала Уратыслава ад выканання ахвяры. Тройчы ён падносіў кубак да вуснаў і тройчы ставіў яго назад, заўсёды з жаданнем памерці, але з-за агіды да гэтай ахвяры не могуць ўчыніць яе. Калі чацвёрты раз працягнуў руку да келіха, дык стол, на якім ён стаяў, задрыжаў, зямля расступілася пад ім, стол і келіх зніклі,

у се свечкі патухлі, апрача тае, якая гарэла ў ліхтары, што мы прынеслі і якога Уратыслаў не заўважыў. У трунах пачуўся страшны грукат. Моцны голас прамовіў: “Уратыслаў, навучыся не давяраць сабе самому, лягчэй даваць абяцанні, чым іх выконваць. Ідзі адсюль, слабы чалавек, які мала кахае, у цябе яшчэ тры дні. Праз тры дні, калі лепш кахаць не навучышся, Барвіна ўжо не будзе ведаць пра твае слабыя пачуцці”. Уратыслаў у распачы, падобны на вар’ята, выйшаў з гэтага страшнага месца. Чуваць было па ягоных кроках, што ён бег вельмі хутка. А калі настала магільная цішыня, вярнуўся Лаўрэн. Ён выпусціў нас з вязніцы і сказаў нам, што нічога не бачыў і нічога не чуў, што схаваўся за трунамі, дзе, мабыць, цудоўным чынам заснуў, што яго потым нейкі грукат разбудзіў, але, калі ён апрытомнеў, палічыў гэты грукат за сон, прыгадаў, што нас замкнуў і таму прыйшоў выпусціць, мяркуючы па часе, што ўжо ўсё скончылася, шкадуючы, што яму не дазволілі быць сведкам, таго, што дзеелася, а таму папрасіў, каб мы ўсё расказалі. Барвіне хапіла розуму адказаць яму, што з намі рабілася тое самае, што мы нічога не бачылі і што нам час здоўжыўся. Манах удаў, што нам верыць, узяў ліхтар і моўчкі правёў нас да нашых пакояў. Тое, што здарылася з намі, ні на што ў свеце не было падобнае, і мы не маглі зразумець гэтага. Здзіўленне і страх валодалі мною. А ў сэрцы няшчаснай Барвіны з’явіўся жаль, яна сама сабе не магла патлумачыць сваіх пачуццяў. Адала б жыццё за Уратыслава, а з тае прычыны, што ён не меў адвагі памерці за яе, была ў распачы. Сама баялася сваіх думак. Гэта была сітуацыя, у якой кожны чалавек пачуваўся б гэтак жа, як і яна, але ніхто апісаць ці вытлумачыць некаму іншаму не здолеў бы. Назаўтра мы ўбачылі Уратыслава толькі за сталом, бо ўсю раніцу ён хаваўся ад нас, гэтак жа і рэшту дня, і два наступныя дні. Калі быў вымушаны сустрэцца з Барвіна, дык смяротная бледнасць, што была на твары няшчаснай каханай, увяла яго яшчэ ў большую распач. Ён бачыў у гэтай бледнасці вырок на яе смерць і ў гэты момант жадаў сам быць у магіле. Але калі смерць да вуснаў сваіх падносіў, заўсёды агіда перамагала каханне. Не маючы моцы ані жыць, ані памерці вырашыў уцячы з гэтага фатальнага замку. Раніцаю чацвёртага дня ягоны прыдворны прынёс Барвіне ліст. У ім ён усё апісаў, што кожнай ночы выходзіў з зямлі той самы столік, на якім заўсёды стаяў той самы кубак, дык ён кожную ноч прымяраўся да смерці. Апошняя была самаю страшнаю. Ён завяршаў ліст тым, што лічыць сябе пачвараю, што гэты ліст не застане яго каханую живою, бо ўжо тры дні мінулі, што ён ідзе шукаць смерці, якой не меў адвагі сам ад сабе прыняць, а на вайне яе напэўна знойдзе. І засведчыў, што ніколі ў яго сэрцы каханне не згасне. Словам, гэты ліст быў такі ж жахлівы, як і ўся сітуацыя. Няшчасная Барвіна не магла вытрымаць гэтага ўдару, яна смяротна захварэла і амаль не споўніла вырок Наталлі, аднак маладосць і моцны тэмперамент вырвалі яе з рук смерці, хоць яе жыццё ў сто разоў больш суровым стала, чым сама смерць. Нічога яе ніколі не магло пацешыць, а калі мінуў год, яна, не

маючы ніякай весткі пра Уратыслава, думала, што ён ужо загінуў, а перадусім для яе ўжо ніколі жыць не будзе, а таму вырашыла пайсці ў кляштар і там закончыць сваё жыццё. Фядора старалася ўсялякімі спосабамі адвесці яе ад гэтага намеру, а Лаўрэн, што трыумфаваў у душы, што ягоныя жаданні хутка споўняцца, падтрымліваў яе ў гэтым, і, можа б, перамог, калі б новыя выпадкі не перавярнулі ўсе планы гэтага нягоднага манаха.

Я ўжо была замужам, мой каханы не паехаў з Уратыславам, а ў хуткім часе пасля ягонага ад'езду ажаніўся са мною. Вяселле нашае было сумнае, такое, якое ў падобных акалічнасцях мусіла быць. Мы амаль ніколі не адступалі ад беднай Барвіны. Фядора, гледзячы на жахлівы смутак свае ўнучкі, піла ў яе распачы сваю смерць і, можа, аслабленая гадамі, сваім жыццём заплаціла б за гэтую фатальную прыгоду, калі б аднойчы ўсё не перамянілася.

Уласна ў гэты час шведы вялі лютую вайну з палякамі. Яны ішлі агнём і мячом. Перапалоханая набліжэннем непрыяцеля Фядора пакінула свой замак, даўнюю сядзібу сваіх продкаў, і ўцякла ў Карону, дзе мела маёнткі. Хутка пасля яе ўцёкаў шведы захапілі замак і, каб не служыў за крэпасць палякам, знішчылі яго дашчэнт. Так, што не засталася і знаку. Мы тым часам набліжаліся да месца, у якім меркавалі схвацца, і ўжо былі блізка ад яго, калі на апошнім начлегу дом, у якім мы адпачывалі, быў акружаны шведамі. Вывелі нас у кашулях і ўжо хацелі кінуць на вазы і везці, бы вязняў, як неспадзявана аддзел палякаў прыйшоў нам на дапамогу. Мы былі сведкамі страшнага змагання, якое можна сабе толькі ўявіць. Палякаў было ў тры разы менш, чым шведаў, але іх камандзір павялічваў іх сілы ў тысячу раз і яны так добра змагаліся, што перамаглі. Шведы кінуліся ўрассыпную і, калі ўжо небяспека мінула, адважны рыцар, увесь панцыр якога быў заліты крывёю, падышоў да нас. І што было за здзіўленне, калі па першым звернутым да нас слове, мы пазналі ў ім Уратыслава. Барвіна кінулася яму на шыю, але Уратыслаў ужо моцна аслаблены ранами, не мог вытрымаць такое нечаканае радасці, самлеў. Занеслі яго на ложка гаспадара, і, як толькі можна было яго везці, перавезлі у маёнтка Фядоры, які знаходзіўся вельмі блізка, на самай аўстрыйскай мяжы. Там ужо мы нічога маглі не баяцца. Уратыслаў хутка ачунаў. Барвіна не хацела адкладваць сваё шчасце і чакаць новых выпрабаванняў.

– Я твая, – сказала яна Уратыславу, – ужо нічога мяне з тваіх рук не вырве, хоць бы ўсе духі маіх продкаў на нас накінуліся.

Весела яны ішлі ў касцёл, аніякі страх, аніякая кепская варажба не перашкодзіла гэтаму шлюбу. З гэтага часу нішто пакою шчаслівае пары не турбавала. У хуткім часе заключылі мір, але Фядора не вярталася на Русь, бо там ужо не мела, дзе пасяліцца, хоць часта размаўляла з намі пра выпадкі ў замку, кажучы, што там нешта мусіла быць зробленае і што час,

напэўна, адкрые твая рэчы. Разумная Фядора не памылілася. Аднаго разу прыйшоў ліст, па подпісу і почырку якога мы пазналі Лаўрэна. Ён прызнаваўся, што быў аўтарам усіх дзіваў, якія здарыліся ў замку Фядоры. Так, як некалі страх Фядоры, калі яна першы раз прыйшла на магілу маці, быў выкліканы ігуменам яго кляштару, што ўбачыў карысць ужо тады для свайго закону; што ён ужо хутка памрэ, што не можа памерці спакойна, пакуль не даведаецца, што яму Уратыслаў прабачыў, бо калі б паслухаўся таго ўяўнага духа, які быў нічым іншым, а толькі маладою дзяўчынаю, выхаванай у іх кляштары ў мужчынскай вопратцы, дык напэўна б страціў жыццё, бо ў келіху была сапраўдная атрута. Усё іншае было здаўна прыгатавана, што яму далася лёгка, бо ўсе яму давяралі і яму аднаму былі даручаныя ключы ад тае часткі замку і ад капліцы, а таксама і падземных лёхаў. Завяршаў паўтарэннем просьбы аб прабачэнні. Не адмовілі яму гэтае ласкі, але Фядора да смерці не пераставала паўтараць Барвіне, каб памятала ўнушыць сваім дочкам: ніколі сваё шчасце не засноўваць на словах, а толькі на пачцівым і верным сэрцы. Бо хоць у запале ўсё можна абяцаць, прыроду, якая ніколі не траціць сваіх правоў, можна перайначыць зухаватым абяцаннем. Адважны Уратыслаў будзе векапомным прыкладам гэтага, бо ён баяўся атрутнага напою, хоць пагарджаў смерцю сто разоў у бітве і ледзь не стаў яе здабычаю, калі вырываў з рук ворага каханую. Дык вось, чалавек – гэта стварэнне да сённяшняга дня незразумелае. Заўсёды будзе такім, якім быў ад пачатку свету, і што няма нічога больш пэўнага за тое, што не заўсёды так робіцца, як гаворыцца.